

ЧЛАНЦИ

Др Јелена Гускова (Русија)

СУКОБ ИНТЕРЕСА У КОНТЕКСТУ СУДАРА ЦИВИЛИЗАЦИЈА НА БАЛКАНУ*

Са становишта даљег развоја историјске науке, тема конференције је веома актуелна. Превод историографије на цивилизационо-методолошку основу - тражење времена, које покушава савладати стереотип друштвено-економских формација.

До сада није завршена класификација система цивилизација. Категорија „цивилизација” припада појмовима који имају разна значења, које карактерише многузначност, расплутаност, а што је у вези с критеријумима дефиниције појма, односно његових обележја. Цивилизације се могу делити по историјској вертикали (античка, средњовековна, индустријска, постиндустријска) и по једновременској хоризонталној дефинисаној целовитошћу материјалне и духовне истовестности људи, особинама њиховог живота, културе, религије, језика, на одређеној територији (хришћанска, муслиманска, источњачка). Понекад се појам цивилизације доводи у везу с нивоом развоја појединих регија - на пример, европска цивилизација. Вероватно може да се говори и о балканској цивилизацији, уколико говоримо о особеностима генезе датог региона. Управо у тој актуелној вези са савременим догађајима поставља се питање односа балканских народа са савременом европском цивилизацијом, осећање или неосећање духовне блискости и јединства с њом.

Многоваријантност овог историјског региона изражавала се испреплетеношћу судбина, неравномерним хронолошким сазревањем истих типова формација, пренаглашавањем историјске индивидуалности, тесном узајамношћу балканских народа и њихових разних историјских

* Саопишћено на Међународном научном скупу у Београду 11. XII 1997. г. под називом - *Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану*.

путева. С једне стране, Балкан је попреште испреплетености цивилизација, а с друге стране, народи су задржали низ особености које их одређују као представнике једне цивилизације. С једне стране, сведоци смо формирања самобитних националних култура док се савремена цивилизација негира у име сопственог оригиналног историјског пута, а с друге стране - упорна окренутост појединих балканских народа према вредностима других цивилизација, образованих у складу са национално-културним обележјима (Бошњаци - према муслиманској, Словенци и Хрвати - према европској).

Карактеристике формирања балканског простора (посебне балканске цивилизације) састоје се у следећем:

1. Балкан никада није био затворен простор, изолован од европске цивилизације. Његов географски положај је привлачио и интересе Европљана и интересе муслиманског света. Таласи културног утицаја различитих цивилизација непрестано су, с разних страна, заплускивали Балкан.

2. Становништво Балкана није било једнородно. Током историје Балкан је био подвргнут пресељењима и миграцијама великих размера, продору не само појединих група него и целих империја. То је довело, с једне стране, до испреплетености култура, традиција, прилагођавања једних народа другима, а с друге стране - до стварања одлучних снага за заштиту од продора туђих култура и утицаја.

3. По прихватању хришћанства поједини балкански народи: Срби, Црногорци, Македонци, Бугари и Грци, чинило се као да су под заштитним плаштом заједнице створене на основу блискости духовне културе, писмености, литературе, религије. Свест о припадању свету православља носио је са собом осећај саборности, одговорности за све што се дешава под тим културним ореолом и могућност пријема других народа у „свој круг”. У XVIII и XIX веку центром те духовне заједнице постаје Русија. То је јужнословенским народима давало снагу, самоувереност и осећај заштићености. Током векова Русија је била чинилац стабилности и равнотеже на целом евроазијском простору.

4. Балкански регион је на свом историјском путу испољио нестабилност, конфликтну цикличност, неподударност политичких циљева балканских држава, државних институција и народа у једном историјском периоду. На пример, док су се једни народи борили само за ослобођење од турског јарма, други су тражили аутономију у оквиру Аустро-Угарске, а трећи јачање самосталне државе. На Балкану су се сукобиле вредности које је створила традиција зависног и независног развоја.

На тај начин може да се каже да Балкан представља свет у малом. У њему се мешају различите националности, религије, културе, писмености, језици. Крила разних цивилизација покривају Балкан, чинећи га веома конфликтним. Но продор, преплитање и коегзистенција цивилизација сами по себи нису били повод за глобалне катаклизме у том делу света. Само интереси појединих држава су ти који су изазвали ратове, сукобе и бојеве. XIX век је постао век борби великих држава за утицај и поделу Балкана на интересне сфере. XX век је наставио те „традиције”, чија је кулминација у савременој кризи на територији бивше Југославије.

Иако се данас развој човечанства све чешће повезује с јачањем целовитости света, Балкан показује обрнут ефекат - не само снижавање интензивности, него потпуно прекидање веза, економских, политичких, културних, комуникацијских, оних веза које треба да уједине народе, регионе, цивилизације. Данас Балкан демонстрира не само кризу унутрашњег карактера него и кризу европске цивилизације.

Расправљајући о проблему односа балканских народа према савременој европској цивилизацији, видимо да је осећање духовног раскида с њом одвело Словенце и Хрвате до раскида с балканском цивилизацијом, а осећај различитости и неподударности интереса и култура дали су подстицај муслиманима и Албанцима за разграничење, како с европском цивилизацијом тако и с балканском, у којој, према њиховом мишљењу, господаре Срби.

Мада су многи од самога почетка кризе покушавали окривити Србе за распламсавање конфликта, историја ће све да постави на своје место и тај жиг с њих ће бити скинут. Но, како знам да Срби воле самобичевање, самооптуживање и уживају у тражењу сопствених грешака, тај процес може да потраје. Једно је неоспорно: данас смо сведоци кризе самоспознаје у Србији. Срби су увек осећали историјску одговорност за судбину балканских народа, разумевали историјске предзнаке о Србији као ујединитељу српских земаља. Управо због тога је за њих било тако тешко да схвате немогућност уједињења свих југословенских народа, проблематичност интеграције на ранијим основама, рушење вредности интернационализма, рушење идеала историјских традиција патриотизма, рушење принципа херојства и жртвовања, неостварљивост снова о уједињењу свих Срба у једној држави, у исто време кад су други народи успели да реше историјске задатке своје независности.

Ево већ шест година истраживачи анализирају кризу у бившој Југославији, на Балкану. На самом почетку ломила су се копља у вези с

питањем ко је више крив, чија је националистичка политика или идеолошка позиција допринела распаду државе. Нема сумње да су и унутрашњи и спољни фактор играли сваки своју негативну улогу током процеса прерастања противуречности у конфликт и конфликта у кризу. О томе се много говорило на конференцијама и научним скуповима. Ја сам више пута скретала пажњу на чињеницу да неуједначена делатност међународних организација није доприносила смиривању страсти, него њиховом распламсавању, продубљавању противуречности и ширењу зоне конфликта.

Данас бих желела да скренем вашу пажњу на један проблем. Дозвољавам себи да с огромном дозом уверености изговорим тезу да је основни задатак спољнополитичких ресора водећих држава, као што су САД и Немачка, био да привуку НАТО на Балкан, односно да створе неодољив утисак о неопходности учешћа НАТО у регулисању сукоба на Балкану.

Подсетимо се да су још почетком 80-тих година војни часописи на Западу писали како је јужно крило НАТО, оно које дотиче Југославију, осетљиво на могући напад СССР-а, из низа разлога. Стога је било неопходно да НАТО ојача своје јужно крило, а за то је требало да се разради заједничка политика у области указивања финансијске помоћи Југославији, „потпомажући еволуцију југословенског и албанског режима у оном смислу који одговара Северноатлантском пакту”.¹

Учествовање НАТО у регулисању конфликта на Балкану везано је за неопходност адаптације Северноатлантског пакта на нове прилике у свету. При том је било очигледно настојање да се измени концепција учествовања НАТО у регионалним сукобима - не као инструмента реализације одлука СБ ОУН, поготово не под његовим покровитељством, него као самосталног фактора, потчињеног команди НАТО.

НАТО је искористио ОУН као покриће, како би помоћу те организације променио своју улогу. Од септембра 1992. године почиње процес постепеног, **етапног** „озакоњења” места и улоге те организације у структурама мировних снага. Почевши од 1992. године низ резолуција Савета Безбедности давало је пуномоћје Северноатлантском пакту, али на тај начин да је то мало ко могао да разуме. Најчешће се НАТО назирао иза речи „регионалне организације или савези”: у Резолуцији бр. 776, од

¹⁾ Paparella J. Les Balkans et la defense du flanc Sud de l'Otan // Defense nat. - P., 1983. - A. 39, oct. - P. 106, 119.

14. 09. 1992, о проширењу мандата УНПРОФОР предложено је преко „*регионалним организацијама или аранжманима*” да генералном секретару ОУН пружи „финансијску или другу помоћ...”. Резолуција бр. 781, од 9. 10. 1992. године, је позивала „државе да на националном нивоу или кроз *регионалне организације или савезе* предузму све потребне мере за обезбеђивање помоћи УНПРОФОР-у на бази стручног надзора и других могућности...”. Резолуција бр. 787, од 16. 11. 1992. године, „позива државе да на националном нивоу или кроз *регионалне организације или савезе* предузму... мере... за безбедност свих испорука морским путем при улазу и излазу у циљу контроле, провере садржаја, а такође за обезбеђење провођења у живот резолуција бр. 713 и 757”. Резолуција бр. 816, од 31. 03. 1993. године, „обавезује државе-чланице... саме или кроз *регионалне организације или савезе*... да предузму све неопходне мере у ваздушном простору БиХ у случају даљег кршења...”. Од 12. априла 1993. године, на захтев генералног секретара, у летовима изнад Босне и Херцеговине су учествовали авиони НАТО због надгледања „зона забрањеног лета”. Од тога времена улога УНПРОФОР-а је сведена на мониторинг копнених снага, а „све мере, везане за принуду, остваривао је НАТО”.² У јуну 1993. године Резолуција бр. 836 о употреби ваздухопловних снага у БиХ је донела такво решење „да државе-чланице... радећи на националном плану или кроз *регионалне организације или савезе*, предузму, на основу овлашћења Савета безбедности и у тесној сарадњи с генералним секретаром и УНПРОФОР-ом, све неопходне мере, укључујући употребу ваздушних снага ... као подршку УНПРОФОР-у у остварењу његовог мандата”.

Од 1992. године па до 1994. године НАТО је покушавао под разним изговорима да отпочне учешће у активностима ОУН и УНПРОФОР-а. Након што Срби нису прихватили Венс-Овенов план, као што је примећено у извештају генералног секретара ОУН, Северноатлантски пакт је, „у оквиру регионалног споразума”, приступио реализацији прелиминарних истраживања могућности учествовања војних група НАТО „у планирању широке оперативне концепције остваривања мировног плана за Босну и Херцеговину”, или остваривања задатака војног карактера у оквиру мировног плана. НАТО је предложио да проведе извиђање копнених снага и у вези с тим да предузме потребне мере, а такође да „испита могућности коришћења основне командне

²⁾ Документација ОУН. С/1995/444. - П. 10.

структуре, предвиђајући могућност активирања других држава, које могу да упуте свој војни контингент”.³

Почевши од августа 1993. године већ су били створени оперативни механизми коришћења ваздухопловних снага НАТО за остварење подршке УНПРОФОР-у при осигурању заштите персонала ОУН. Ти механизми су већ били добро проверени током обуке и у потпуности спремни за коришћење, приметио је Б. Бутрос-Гали, а били су спремни и планови војних операција.⁴

Од 10. јануара 1994. године између НАТО и ОУН настављена је раније започета расправа о учешћу Северноатлантског пакта у мировним операцијама у бившој Југославији. У складу с пуномоћјима, које су добили на основу Резолуција бр. 836 и бр. 913, све планове употребе снага у БиХ одтад су разрађивали НАТО и УНПРОФОР заједничким напорима. У том смислу је значајно повећано присуство оперативаца НАТО у Главном штабу УНПРОФОР-а у Загребу.

Откад се на миротворном хоризонту појавила војна организација НАТО, концепција мира је постала војнички примитивна: најпре отвори ватру, а потом почни да преговараш.

Први напад натовске авијације одиграо се 27. фебруара 1994. године. „Пред почетак акције ваздухопловства у Босни из бриселског штаба НАТО чуле су се тријумфалистичке изјаве, а сама акција је означена као поновно рођење НАТО”.⁵

До прве операције НАТО већих размера дошло је 5. августа 1994. године, када је 16 борбених авиона (америчких, енглеских, холандских и француских) учествовало у бомбардовању српских циљева у заштићеној зони Сарајево.

Операција НАТО под називом „Ослобођена снага” (Deliberate Force), проведена против Срба у августу и септембру 1995. године, уништила је српски војни потенцијал, омогућавајући муслиманима и Хрватима да освоје низ територија које су држали Срби.

Као резултат таквог присиљавања на мир и Срби, и Хрвати, и муслимани су били принуђени да приступе потписивању мировног споразума. Мандат УНПРОФОР-а у БиХ је окончан 20. децембра 1995. године. Његова улога је припала Снагама за извршење споразума (Implementation Forces - ИФОР), формираним након потписивања, у Дејтону,

³ Документација ОУН. С/25668. - П. 2.

⁴ Документација ОУН. С/1994/50

⁵ Расказ белугијског официера //Србињ. - Белград, 1996. - њанвар, Н 26. - Ц.28.

Мировног споразума о Босни и Херцеговини. Од тада почиње чисто натовска операција у БиХ, која потпуно разоткрива карактер онога шта је замишљено.

Приоритетну тему преговора у Дејтону представљали су војни аспекти остварења мира. Почетак текста Споразума посвећен је сагласности страна потписница да у регион буду упућене „на рок од приближно годину дана снаге за указивање помоћи у остваривању територијалних и других, у вези с војним аспектима, раније установљених сагласности”.⁶ У тексту се не каже о каквим снагама се ради, но таква формулација је омогућила снагама НАТО да започну своју „миротворну” мисију у БиХ. Споразумом је предвиђено да те снаге, након остварења уговорених обавеза, дејствују под руководством, управљањем и политичком контролом Северноатлантског пакта, кроз његове нивое командовања. Учешће других држава у операцији у БиХ мора да буде усаглашено међу представницима држава-учесница и НАТО.

Није случајно да су војна питања Дејтонског споразума заузела веома значајан део свих потписаних докумената. Захваљујући томе, НАТО је први пут у својој историји не само проширио своје пуномоћје, него је и изашао ван граница зоне дејства алијансе, утврђених у основном документу тога војно-политичког савеза из 1949. године. Осим тога, ИФОР-у су додељена велика пуномоћја, таква да прекривају „демократске” обавезе државе која настаје. ИФОР има право и пуномоћ да *присили* на померање, повлачење и дислоцирање конкретних снага и наоружања из било којег рејона Босне и Херцеговине, а такође да издаје наређења о прекиду било каквих дејстава у тим рејонима, уколико процени да такве наоружане снаге или њихова дејства представљају или могу да представљају угрожавање ИФОР-а или њихове мисије, или било које од Страна потписница Споразума. Снаге, које се после таквог наређења ИФОР-а не би дислоцирале, које не би пришле повлачењу или померању или прекиду дејстава, која представљају или могу представљати опасност, излажу се опасности да постану објекат војних мера ИФОР-а, укључујући *примену силе*, неопходне за обезбеђење извршења одредаба Споразума.

НАТО снаге су фактички деловале као окупационе снаге или господар територије: њима је дозвољена пуна и безпоговорна слобода кретања по територији целе Босне и Херцеговине, копном, ваздушним простором или водом. Оне су имале право да се разместе у било којем

⁶ Документација ОУН. А /50/790; С/1955/999. - П. 7.

рејону и да користе било који објекат, као и да, у циљу извршења својих обавеза, користе укупан електромагнетни спектар без ограничења. При том „ИФОР и његов персонал не носе одговорност за било какву штету, нанесену приватној или државној имовини која настане као последица борбених дејстава или неких других дејстава која су у вези с борбеним дејствима”.⁷

Након Дејтона разрађен је респективан програм економске обнове региона, који обухвата фондове с великим капиталом. Међународна конференција донатора, која је одржана одмах после Дејтона, одлучила је да се за прва три месеца 1996. године Босни додели 518 милиона долара, како би се покрили расходи неопходни за реконструкцију. Тај новац је први део од 5 милијарди долара, које су Босни неопходне током наредне три-четири године за успостављање нормалног живота и основних комуникација.⁸

Међутим, Срби ће тешко да дођу до свога дела планиране помоћи, уколико им се непрестано буду постављали све нови и нови услови. Комесар ЕУ за иностране послове Ханс ван ден Брук је изјавио још у децембру 1995. године да Срби не треба да очекују међународну помоћ све док не испоруче ратне злочинце.⁹ НАТО и међународне организације се односе према српској страни као оној која је заслужено „поражена” у Дејтону, као оној страни која је изгубила рат и која мора да буде кажњена. Директор америчке Агенције за међународни развој Брајан Етвуд је изјавио у јануару 1996. године, након заједничког састанка хуманитарних активиста из САД и ЕУ, да ће већи део америчке помоћи за обнову привреде у бившој Југославији да оде Хрватима и Муслиманима, „који чине већину становништва Босне и Херцеговине”. И уколико се сматра да су Срби агресори, „америчкој влади би било тешко да пребаци новац у Србију или у онај део Босне и Херцеговине који се налази под српском контролом”.¹⁰

Развијање снага НАТО на територији БиХ завршено је већ у фебруару 1996. године. За НАТО-команду је то била дивна прилика да провери снаге, сопствену моћ, могућности и способности, и то не на обуци, у тешким „ваневропским” условима. За обезбеђење почетка запоседања територије, само за први месец дана, авијација НАТО имала је 1796

⁷ Исто. + П.17.

⁸ Барбер Л. *Боснија получити пољмилијарда долларов на восстановление њкономики и поддржку мира// Финансовје извештје. - М., 1995. - 26 дек. - Ц-1.*

⁹ Исто.

¹⁰ Цитирано према: *Миленкович М. Свети и шени парижскогo празника мира // Србија. - Белград, 1996. - 26. - Ц. 11.*

авиополетања, било је задејствовано 28 десантних и других ратних бродова и 280 композиција железничког транспорта.¹¹

Дугорочни планови присуства снага НАТО у БиХ предвиђају да се на тој територији и у државама које јој гравитирају изграде позадинске војне базе те да се модернизују аеродроми и луке.

Када је Сенат САД усвојио резолуцију на основу које су амерички војници упућени у Босну, уградио је у њу један услов: Да Сједињене Државе наоружају и обуче муслиманску армију. То се сасвим подудара са захтевом учесника заседања Организације Исламска конференција, који су, два дана пред одржавање париске конференције, заузели став о неопходности сачувања суверене Босне и о „продужавању пружања војне помоћи Босни, како би она могла да развије сопствену војну производњу и била у стању да се успешно супротстави агресији без обзира с које стране буде предузета”. Након Дејтона започело је преоружавање муслиманске армије и обука уз помоћ америчких инструктора.

На основу реченог могу да се извуку следећи закључци:

1. Дошло је до промене структуре система равнотеже снага, установљене после другог свејтског рата. Данас се отворено поставља питање о измени функција СБ и принципа на којима је организован.

2. НАТО више не скрива своје намере да се стави на чело система европске безбедности.

3. Срушен је мит о миротворству НАТО, што нам је тако дуго било наметано.

4. Створени су механизми који онемогућавају уједињење већих етничких група, што је посебно видљиво у односу на словенску етничку групу.

5. Премда је у спољној политици Русије било много пропуста, њој предстоји да се озбиљно припреми за савладавање потенцијално огромне препреке - наиме, један од вероватних сценарија у Босни и Херцеговини јесте понављање хрватских догађаја из 1995. године. Ради се, дакле, о ликвидацији Републике Срске, што би за собом повукло иселјавање Срба из Босне и Херцеговине, тј. фактичку поделу БиХ између муслимана (већи део) и Хрвата (мањи део). Управо због тога се наоружавају муслимани, ствара се муслиманско-хрватска армија, прети се уситњавањем и без тога не тако велике територије РС. Како би све

¹¹⁾ *Пересада В. Освајавањо Босниџ // Правда. - М., 1996. - 24 <255>ив. - Ц. 3.*

прошло без већих трзавица, покушава да се изврши смена министра иностраних послова Русије.

Интереси су одиграли злокобну улогу са цивилизацијама. У контексту уједињења Европе управо су интереси великих сила допринели томе да се распадне балканска цивилизација и да сукоби, који су постепено добијали елементе конфликта цивилизација, у оквирима Европе изазову цивилизационе ломове. Ислам се учвршћује на јужним границама Европе и спрема се за експанзију. Распарчани славенски народи, притиснути интересима других држава, наново падају у жрвањ двеју цивилизација.